

Theoretical Article/Teorik Makale

Yeni Medya İnsanı: Heidegger'in Tekniğe İlişkin Soruşturması Üzerinden Dijital İnsanın Eleştirisi

New Media Human: The Criticism of Digital Human Through Heidegger's The Question Concerning Technology

Gizem ORÇİN ¹

<https://doi.org/10.15659/tjss.2026.010>

ÖZ

Teknoloji, toplumsal, kültürel ve siyasal alandaki ilişkileri belirleyerek modern yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İlerleme ideolojisinin itici gücü olan teknoloji, her an her yerde bulunan iletişim teknolojileriyle dijitalleşmiştir. Teknolojik imkânlar aracılığıyla sağlanan bu tür bir iletişim, beraberinde teknik düşünce problemini yaratmıştır. Alman filozof Martin Heidegger (1889-1976), insanın teknikle ve düşünmeyle olan ilişkisini sorgulayarak günümüz problemlerine adeta ışık tutmaktadır. Bu makale, Heidegger'in Tekniğe İlişkin Soruşturmasındaki temel çerçeve üzerinden yeni medyayı ve yeni medya insanını konu edinmektedir. Çalışma, Heidegger sonrası teknoloji panoraması sunma iddiasıyla yeni medya insanının ontolojik görünümünü analiz etmeyi amaçlamaktadır. Makale, yeni medya insanı denilen düşünceden uzaklaşmış, sayısal bir varlığın ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Teknik düşünmeye hapsolan bu insanın nasıl ve ne şekilde bu sürece dahil olduğunu sorgulayan bu çalışma, Heidegger kavramlarını yeni medya üzerinden okumaya yönelmektedir. İnsanın teknik görünüm altındaki durumunu, felsefi patikalar eşliğinde ele alan makalenin, dijital alanın felsefi boyutuna katkı sağlaması hedeflenmektedir. Çalışma, teknik düşüncesinin baskın hale geldiği, insanın sayısallaşarak açığa çıktığı ve dijital bir veriye indirgendiği sonucunu ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: Dijital insan, Martin Heidegger, medya teknolojisi, tekhne, yeni medya.

¹Dr, Bağımsız araştırmacı, gizemorcin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2740-7236

ABSTRACT

*Technology has become an integral part of modern life, shaping social, cultural, and political relations. As the driving force of the ideology of progress, technology has been further intensified through ubiquitous technologies. This form of communication, mediated by technological means, has generated the problem of an accompanying technical mode of thinking. The German philosopher Martin Heidegger (1889–1976) illuminates contemporary issues by interrogating the relation between human beings, technology, and thought. This article examines new media and new media human through the conceptual framework of Heidegger's *The Question Concerning Technology*. The study aims to analyze the ontological condition of the new media human while offering post-Heideggerian panorama of technology. It argues that a digital being has emerged—one that departs from the familiar notion of the new media human. This study examines how humans, enclosed within technical thinking, become implicated in this process, and it interprets Heidegger's concepts through the lens of new media. The article, which examines the human condition under technical appearance along philosophical paths, aims to contribute to the philosophical dimension of the digital sphere. The study reveals that technical thinking has become dominant and that human beings are now revealed through digitization and reduced to data.*

Keywords: Digital human, Martin Heidegger, media technology, tekhne, new media.

1. Giriş

Teknoloji, yaşam alanlarını düzenleyen, etkileyen ve şekillendiren bir momentum olarak kök saldığı toplumun değeri, siyaseti ve kültürünü yeniden üretmektedir. “Teknoloji, fiziksel eserler (su yolları), insan aktiviteleri (su yollarını inşa etmek) ve bilgi (su yollarını inşa etmeye yönelik teknik bilgi ve laboratuvarlarda bunları modellemek için kullanılan akışkan dinamikler) gibi üç farklı anlama sahiptir” (Bijker, 1995, s. 231). Bu anlam tabakası, teknolojinin inşası, yayılımı ve sürdürülmesi noktasında çeşitli eleştirel görüşlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle teknoloji felsefesi², teknolojiye dair bilginin anlaşılır kılınmasını sağlayan önemli bir disiplin olarak dikkat çekmektedir. Bu disiplin, teknolojiye dair evrenselleştirici ve mitsel algının yıkılması, bilim ve teknolojinin iskeletinde egemen olan baskıcı unsurların sorgulanması ve verili dünya ön kabulünün irdelenmesi yönünde bir perspektif sunmaktadır. “Teknoloji felsefesinde iki neo-Hegelci, Karl Marx ve Marx’ın çağdaşı ile “bir teknoloji felsefi taslağı” (*Grundlinien einer Philosophie der Technik*) adlı eserin yazarı Ernst Kapp” (Ihde, 2010) bu alandaki önemli kişiler arasındadır. Mitcham (1995, s. 13) Ernst Kapp’tan Friedrich Dessauer’e, Simon Moser, Hans Lenk, Günter Ropohl, Mario Bunge, Samuel Florman, Henry Petroski ve diğerlerine kadar mühendis filozofların bu alandaki önemine değinmektedir. Ona göre, bu isimlerin çalışmaları teknolojinin bilimden ayrılmasında ve kendi epistemolojik, metafizik, etik ve politik analizini üretmesinde etkili olmuştur.

Teknoloji-toplum ilişkisini ve teknolojinin toplumsal inşa sürecini felsefi çıkış yolları arayarak analizeden farklı kuramcılarda vardır. Modern teknoloji sahasını ‘insanlık durumuyla’³ betimleyen Arendt (1994, ss. 202-204), buhar makinesinin, elektriğin kullanılmasının ve nihai aşamada otomasyonun, insani müdahalenin ve doğaya tahakkümün kaçınılmazlığına sebep olan teknolojik evreler olduğunu belirtmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası ivme kazanan teknolojik gelişmeler, teknolojinin toplumsal görünümünü değiştirdiğinden, teknoloji

²Teknoloji felsefesine dair antoloji çalışmasında Scharff & Dusek (2014), teknoloji kavramının tarihsel arka planı, felsefe-modern bilim ve teknoloji bağlantısı, teknolojinin bilgi ve güç kavramıyla olan ilişkisi gibi birçok farklı alanı detaylandırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Scharff & Dusek (2014). *Philosophy of Technology the Technological Condition: An Anthology*. Wiley.

³İlk basımı 1958’de yapılan *The Human Condition* (İnsanlık Durumu) adlı eserinde, Arendt (1994), *vita activa* kavramıyla insanlık durumunu, kamusal ve özel alan ayrımı, emek, iş ve eylem süreci üzerinden detaylandırarak, modern teknolojiye dair gelişmeleri mercek altına almaktadır.

felsefesi alanına karamsar bir teknoloji görünümü egemen olmuştur. 1960 sonrası dünyasındaki hareketlilik, bilim, teknoloji ve toplum sorunlarını iyice görünür kılarak teknolojinin ilerlemeci ve optimist tezlerinin, eleştirel teknoloji sorgulamasının merkezine taşınmasını sağlamıştır. Bu alandaki ilk sorgulamalar, teknoloji felsefesi disiplini altında üretilmeye de bu çalışmalar öncü çalışmalar olarak görülmüştür. “Teknolojinin genel eleştirisi, teknolojiyi insanlıktan çıkaran veya insanlar ve onların doğası arasına giren distopik eleştiri türü, en popüler şekilde Martin Heidegger (1977) ve Jacques Ellul (1964) tarafından kristalize edilen popüler eleştiride” Fisher (2010, s. 195) karşılık bulmuştur.

Kıta felsefesi içerisinde Martin Heidegger’in “Tekniğe İlişkin Soruşturma” (*Die Frage nach der Technik/The Question Concerning Technology*) adlı eseri teknik konusunu ele alan ve modern teknoloji alanındaki felsefi sorgulamaların bel kemiğini oluşturan bir çalışmadır. Heidegger’in eserinde tekniğin özünü sorgulamak için merkezi bir kavram olan *tekhne*, teknoloji felsefesinde *sine qua non* haline gelmiş bir kavramdır. Bu makale, teknoloji felsefesi alanındaki kurucu metinlerden birisi olan Heidegger’in ‘Tekniğe İlişkin Soruşturma’ adlı eseri rehberliğinde bir analiz yürütmeyi hedeflemektedir. Bu analiz, yeni medya teknolojilerini ve yeni medya insanının ontolojik olarak ortaya çıkışını içermektedir. Araştırmanın temel sorgulaması yeni medya teknolojilerinin insan varoluşunu nasıl denetim altına alıp düzenlediği ve dijital insanı nasıl sayısallaştırdığıdır. Teknik düşünüşe hapsolan modern insanın varlığının özünden koparak sayısal bir varlığa indirgendiği bu çağda modern bir analizin gerekliliğine inanan bu çalışma, felsefe ve yeni medya arasında bir köprü kurarak teknolojiye dair eleştirel bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Heidegger’in ontolojik soruşturmalarının derinliği ve tartışmalı yönü kuramsal anlamda daha ileri bir çalışmanın konusu olmayı hak etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada daha çok Heidegger’in teknik soruşturması ve düşünmeye yönelik yorumlamaları üzerinden yeni medya alanı mercek altına alınmaya çalışılmıştır. Bu çalışma bu gibi bir sınırlılık üzerinden yeni medya insanının ontolojik soruşturmasını yapma denemesidir. Dolayısıyla teknik, teknoloji ve yeni medya teknolojisi arasında bir hat belirlenmiştir. Bu hat üzerinden yeni medya alanında varlık gösteren bireyin nasıl ortaya çıktığı, kendisinden neler talep edildiği ve düşünme eylemiyle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu noktada çalışmanın önemi, indirgemeci olmayan bir tarzda Heidegger’in düşüncesinin izlerini günümüz medya teknolojilerine uyarlamasıdır. Bu tür bir ontolojik soruşturmanın sınırlılıklarının diğer araştırmacılar için bir fırsat olarak görülebileceği ise açıktır.

2. İlerleme İdeolojisi Altında Teknolojik Görünüm

Modern dünyadaki toplumsal ilişkilerin inşası, ilerlemenin temel öncül olduğu rasyonel akıl, bilim ve teknoloji üçgeninde şekillenmektedir. Modern araçsallığın bu üç boyutu, insanın dinsel baskılardan kurtulması ve özgürleşmesi projesine dayandırılarak ilerleme mantığına bağımlılığı zorunlu kılmaktadır. İlerleme, bugün teknolojik ilerleme olarak yürürlükte. İçinde bulunduğumuz bilgi toplumunu besleyen en temel şey teknolojidir (Gülenç, 2015, s. 166). Bilimsel dokunun derinlerinde yer alan, “ilerleme, yeni sınırsızlık duygusuyla kanatlan ve teknolojinin maddi başarılarından güç alan kilit sözcük haline gelmiştir. İnsanların küçültülüp hükmedilebilir kılınmaları ilerleme olarak gösterilmiştir” (Gulbenkian Komisyonu, 2016, s. 13; Adorno & Horkheimer, 2010, s. 69). Teknolojik evren ve bilimsellik ilkesiyle organize edici bir yapı olarak sunulan ilerleme temelli paradigma, Aydınlanmacı akıl ve bilime olan güvenin sarsılmasıyla, yoğun şekilde tartışılır hale gelmiştir. Bourdieu, “bilim dünyasının, tam da ekonomik dünya gibi, güç ilişkilerine, iktidar ve sermayenin temerküzüne ve hatta

tekelleşmesine, üretim ve yeniden üretim araçlarına el koyma içeren tahakküm ilişkilerine tanıklık ettiğine” (2013, s. 75) değinmektedir.

İlerleme ideolojisi, bilim ve teknolojinin itici gücü aracılığıyla doğa üzerindeki tahakkümü meşrulaştırmaktadır. Habermas’a göre (2016, s. 83) doğa üzerinde teknik kullanımının bilimle sağlanan gücü, bugün doğrudan toplum üzerine yayılmıştır. Bu süreç, toplumsal ilişkilere içkin olan öğeleri erozyona uğratarak teknolojik ilerleme ideolojisine teslim edilen örgütlü, rasyonel ve ölçülebilir bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Öte yandan, teknoloji sayesinde yüksek oranda hız, otomatizm ve makineleşmeyle fonksiyonel bir kazanımlar dünyası ortaya çıkmıştır. Böylelikle teknoloji, domine edici unsurlarıyla içsel çelişkileri barındıran bir yapıya dönüşmüştür. “Modernitenin felsefi söylemi içerisinde -özgürleşme ve kısıtlama, fail ve yapı, yaşam ve sistem dünyası, insan ve hayvan, kültür ve doğa, bilgi ve şüphe gibi- teknolojinin sirayet ettiği tüm alanlarda diyalektik bir gerilim vardır” (Garnham, 2000, s. 66). Uygarlığın değerlerini biçimlendirip soyut bir tasarım olarak dışa vuran teknoloji böylelikle tarafsız, nesnel ve değer bağımsız nötr bir kavram olarak bilimsellik ideolojisinin perdelediği alanda konumunu pekiştirmektedir. Bu bilimsel perdeleme, teknolojinin iskeletinde mevcut olan bazı özelliklerin yüceltilmesini sağlamaktadır. Mitcham (1995, s. 15), modern teknolojinin büyük bir bağlamsızlaştırma sürecinin parçası olduğu için teknoloji felsefesinin modern öncesi döneme göre farklı bir pozisyona evrildiğini belirtmektedir. Bu nedenle ilerleme adı altındaki sürecin temel lokomotifini olan teknolojiye dair eleştirel bakış açıları geliştirilmiştir.

Lewis Mumford, Martin Heidegger ve Jacques Ellul⁴ gibi isimler, teknoferin (*technosphere*) altında yatan örtük inançlara ve varsayımlara meydan okuyarak (Mitcham, 1995, s. 13) teknolojik yapıyı irdelemeye çalışmıştır. Teknolojinin tarafsız olduğu miti ilerleme ideolojisinin ortaya çıkardığı sarsılmaz bir inançtır. Teknolojinin yansızlığına dair mite ilişkin, Heidegger (1998a, s. 44), “teknîği nötr bir şey olarak gördüğümüzde, mümkün olan en kötü tarzda tekniğe teslim olacağımızı” söylemektedir. Zerzan (2013, s. 100) ise “büşbütün teknolojik koşullarla baş başa kaldık” çıkarımında bulunmaktadır. Teknolojinin ideolojik ve toplumsal bir baskı aygıtı olduğu yönündeki eleştirilere dayanak oluşturan bu gibi görüşler, teknolojinin eleştirel bakış açısıyla analizini mümkün kılmıştır. Özellikle ilerleme ideolojisinin yıkıcı unsurlarının hızlanması, eleştirel görüşlerin de hızla gelişmesine yol açmıştır.

“İlerlemenin model aldığı bilim, doğayı tutuklayıp sorgularken, teknoloji de doğayı (ve insanlığı) zorunlu çalışma cezasına çarptırmıştır. Özün parçalanması anlamına gelen uygarlıktan tutun da Descartes’ın düşünceyi (beden de dâhil olmak üzere) tüm diğer nesnelerden koparmasına ve yüksek teknolojiye dayalı çorak güncelliğimize dek varan akıl almaz bir ilerleyiş” (Zerzan, 2013, s. 251).

Teknolojinin ilerleme yasası, insan-doğa ilişkisini rastlantısallığa bağlarken, tahakkümü yaymanın ve meşru kılmanın yöntemlerini de üretmiştir. Arendt, “doğayı, kendi dünyasal amaçlarımız için değiştiren teknolojik evrelerin hepsinde, doğayı, kendi doğallığından çıkardığımızı; insani dünya veya insan eseri dünyayla doğanın birbirlerinden ayrı iki kendilik halini aldıklarını” (1994, s. 203) belirtmektedir. İnsanlık durumu, tahripkâr görünümlü ve ikame edilebilir bir gerçeklik yaratırken, doğayı nesne durumuna indirgeyen efendi-insan pozisyonunu güçlendirmektedir. Öte yandan, teknolojinin mitsel yasasını üstü örtük şekilde

⁴Jacques Ellul’un 1954 tarihli ‘La Technique ou l’enjeu du siècle’ [The Technological Society/Teknoloji Toplumu] adlı eseri, dönemin teknoloji odaklı çalışmalarından birisidir. Ellul’un techné (technique, tekhne) kavramı, yalnızca teknoloji anlamında değil, aile, politik ve sosyal yaşamın düzenlendiği daha büyük, kişisel olmayan yöntemler ve sistemleri de ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Menninger, 1981, s. 110.

kabullenen Winner (1978) gibi yazarlar ise teknolojinin tarafsız ve teknik bir araç olarak otonom ve demokratik açıdan kontrol edilebilir, özerk bir yapılanmaya sahip olduğunu iddia etmektedir. Teknolojinin sosyal bağlam içerisinde değişken bir role sahip olduğunu savunan kuramcılar da vardır. “Robins ve Webster’in “teknolojizm” (*technologism*) kavramı, teknolojiyi sosyal açıklamanın eksenine haline getiren üç varsayıma dayanır: tarafsızlık, kaçınılmazlık ve iyilik”⁵ (akt. Fisher, 2010, ss. 184-185). Teknolojiyi kapsamlı bir yapı olarak ele alan bu yaklaşım, teknolojiye Winner’ın (1978) yüklediği otonom özelliği atfederek, teknolojinin ardında yatan sosyo-politik yapıyı göz ardı etmektedir.

3. Heidegger’in Tekniğe İlişkin Soruşturmasındaki Temel Çerçeve

Modern teknoloji felsefesinin yapıtaşlarını oluşturan birçok eser, köklerini Kıta Avrupası’nın savaş dönemi ve sonrasındaki incelemelerinde bulmaktadır. Heidegger’in “Tekniğe İlişkin Soruşturması”⁶ tekniğin ontolojisini inceleyen en önemli eserlerden birisi olarak bilinmektedir. “Heidegger’in modern teknoloji fenomenine odaklanma kararı, birbiriyle ilişkili iki olaydan ayrı düşünülemez: Nasyonal Sosyalizmle pratik bağlantısı ve Ernst Jünger’in teknolojik geleceğe ilişkin çarpıcı öngörülerıyla karşılaşması” (Zimmerman, 1990, s. 34). Heidegger’in Nasyonal Sosyalist hareketle ilişkisi⁷, politik güdüm altında teknoloji konusunu detaylandırma fırsatı veren ilk girişimdir. “Heidegger, teknoloji ile insan arasındaki ilişkiyi, Nasyonal Sosyalist çerçevede yeniden ele alıp aşma şansına sahip olabileceğine inanıyordu” (Ökten, 2002, s. 27). Heidegger’in Nasyonel Sosyalizm üzerinden Alman Ruhunu yenileme arzusu, teknolojik karamsarlıktan kurtulma projesiyle eş zamanlı olarak ilerlemiştir. Bernstein, “Heidegger’in ancak rektörlüğünün nispeten kısa döneminde bu kadar büyük ‘hata yapmış’ olduğunu ve istifa ettikten sonra içsel sürgününe döndüğünü” (1991, s. 80) belirtmektedir. Heidegger’in *tekhne*⁸ yorumunun ikinci belirleyeni, Jünger’in 1930’larda *Total Mobilization* (1930) ve *The Worker* (1932) adlı eserlerinde kullandığı *planetary technology* (yeryüzüne ait/gezegen ölçekli teknoloji) kavramıdır. Jünger’in savaş atmosferindeki tanımlamaları, teknoloji güdümlü yeni dünyanın geleceğine dair bilgi vermekteydi.

“Heidegger’in birçok vesilesiyle kullandığı gezegen ölçekli teknoloji ifadesi, 1930’larda kavramı ilk icat eden Jünger’in kıyamet kehanetlerine derin bir borcu olup, savaş atmosferi üzerinden teknoloji betimlemesi yaparak, gerçek savaş deneyiminin romantizasyonuna yönelmektedir. Jünger, *The Worker*’da yaşadığı çağda nihilizmin normal bir durum olduğunu belirterek, teknoloji çağını ‘tam/total/ulusal seferberlik’⁹ (*total mobilization*) kavramıyla ilişkilendirmiştir” (Wolin, 2012, s. 13; Ihde, 2010; Blok, 2017, s. 7).

⁵Robins ve Webster’in varsayımları şu şekilde özetlenebilir: teknoloji, sosyal güç ilişkilerinden bağımsız, iç mantığa sahip bir kavramdır. (I) Teknoloji, pasif bir kabullenme süreciyle işler. (II) Teknolojik ilerleme, kendi içerisinde ılımlı, sevecen ve şefkatli bir yapılanma olduğundan aynı zamanda insani bir ilerlemedir. Detaylı bilgi için bkz. Fisher, 2010, s. 184-185.

⁶Martin Heidegger, 1 Aralık 1949’da Club zu Bremen’de, ‘Varolan Şeyi Kavrama’ genel başlığı altında dört konferans verdi: ‘Şey’, ‘Çerçeveleme’, ‘Tehlike’ ve ‘Dönüş/Dönemeç (Kehre)’. 6 Temmuz 1950’de ‘Şey’i ve 18 Kasım 1953’te Tekniğe İlişkin Soruşturma başlığı verilen Çerçeveleme’yi sundu. Bkz. Özlem, 1998, s. 34.

⁷Mevzubahis ilişki, bu çalışmanın kapsamını aştığından burada derinlemesine tartışılmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zimmerman, 1990, ss. 34-45.

⁸Antik Yunanca’da τέχνη kavramının Türkçe transkripsiyonu *tekhne*’dir. Tekhne, sanat; beceri, ustalık, marifet, hüner; sanat eseri ve eser anlamına gelen geniş bir anlam evrenine sahiptir. Kavramın el becerisi anlamı da mevcuttur. Bkz. Çelgin, 2018, s. 766 ve <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=te%2Fxn&h> (Erişim Tarihi: 20.04.2025). Çalışma içerisinde anlam bütünlüğü açısından *tekhne* kavramı tercih edilecektir.

⁹Ulusal seferberlik kavramı ile Jünger, I. Dünya Savaşı deneyimlerine dayanarak ulusal seferberliğin çağdaş savaş durumunun temel özelliği olduğunu, insanın teknolojiyi istemekle yeryüzüne egemen olduğunu belirtmektedir. Bkz. Heidegger, 2001a, s. 101.

Jünger'in düşüncesini Nietzsche'nin ışığında yeniden değerlendiren Heidegger'e göre, "ulusal seferberlik, güç istemi metafiziğinin sonuçtaki gerçekleşmesidir veya 'etkin nihilizmin' son evresidir" (2001a, s. 101-102). Aydınlanma çağıının mite dönüştüğü, akla olan inancın yitirildiği, ilerlemenin tersine döndüğü ve doğa-insan ilişkisinin sömürü odaklı olduğu savaş sonrası dönem, teknolojik yapının savaş deneyimiyle yüzleşmesine yol açmıştır. Bu ortamda Jünger, tamamen mobilize edilmiş çağda yeni bir varlığın kapısının, yeni işçi türüyle aralanacağına inanmaktadır. "Çalışma dünyasındaki anlamsızlığa yönelik hissiyatı erkenden hisseden Jünger, bu anlamı, Birinci Dünya Savaşı'nda karşılaştığına inanılan ve işçinin *gestalt*'ı olarak adlandırdığı Varlığın yeni amacında bulmuştur" (Blok, 2017, s. 7). Jünger, tarihsel koşulların arka planını insani edimlerle detaylandırarak katastrofik bir teknoloji yorumu yapmaktadır. Zimmerman'a göre, "diğer gerici/tutucu yazarlar gibi Jünger'de modernitenin ve endüstriyel teknolojinin ne Marksist ekonomi teorileri ne de liberal serbest piyasa ideolojisi içerisinde açıklanamayacağını savunmuştur" (1990, s. 34). Jünger'in kadersel bağla beliren teknoloji mefhumu, çözülemez ve açıklanamaz nihilist bir tuzağa düşme tehlikesini içermektedir.

"Heidegger için, Avrupa, Platon'dan beri başa bela kesilen "Varlığın unutulmuşluğu"nın nihai -gerçekte, "eskatolojik"- evresine girmiştir. Platonik-Hristiyan anlam geleneğinin tükenmesini yaşayan Batı, "Nietzsche'nin uzun zaman önce öngördüğü ve Heidegger'in Ernst Jünger'in *Die totale Mobilmachung* makalesinde ve *Der Arbeiter* adlı kitabında kesin bir biçimde tarif edildiğini düşündüğü global teknolojinin kara gecesinde sarhoş bir Dimitri Karamazov gibi yalpalamaktadır" (Sheehan, 2002, s. 23).

Jünger'in yeryüzüne yayılan savaş dönemi tecrübeli teknolojisi, Heidegger'in soruşturmasında teknik ve tekniğin özü analojisine kuvvetli imgeler sunmaktadır. Heidegger (1998a, ss. 44-52) soruşturmasına, tekniğin tanımını yaparak başlamaktadır. Teknik bir donanım veya araçtır. Latince ifadesiyle *instrumentum*¹⁰dur. Ancak teknik olan yalnızca bir araç değil, aynı zamanda gizini açmanın bir tarzıdır. Gizini-açma (*entbergen/Entbergung*), açığa çıkma zemininde temellenmektedir. Greklerin *aletheia* adını verdikleri kavramı, Romalılar *veritas* olarak çevirmişlerdir. Heidegger (1998a, ss. 51-52), her açığa-çıkmanın, gizini-açmada temellendiğini belirtmektedir. Her varlığa getirme bir sahneye sürme, açığa çıkartma biçimi olarak Aristoteles'in dört neden teorisiyle¹¹ birlikte gerçekleşmektedir. Bu da araç ve amaç birlikteliğinin zorunluluğudur (Delice, 2017, s. 314).

Heidegger teknik kavramını sorgularken onun hakikatini açığa çıkarma ve ne olduğunu belirlemeye yönelmektedir. Etik anlam, ölçülü yaşantı, yaratıcılık ve güzel olanın içinde Hakikati bulunduran Antik Yunan'daki *tekhne* kavramından yola çıkan Heidegger, teknik olanın içinde mevcut olan özün ifşa edilmesini amaçlamaktadır. Heidegger, Grek dilinde *tekhne* kavramına ilişkin iki detaya yoğunlaşmaktadır. İlki, kavramın yalnızca el becerisine dayalı etkinlikler ve hüneler için değil, fakat aynı zamanda zihin sanatları ve güzel sanatlar için de kullanıldığınıdır. Yani "*tekhne*, öne-çıkarmaya, *poiesis*¹²e aittir; o, poetik bir şeydir" (Heidegger, 1998a, s. 53). "Heidegger, *poiesis*'in, yalnızca el becerisine dayalı imalat ya da sanatsal-şiiysel

¹⁰Instrumentum, Latince alet, araç, gereç, enstrüman anlamına gelen bir ifadedir. Bkz. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=instrumentum&la=la&can=instrumentum0> (Erişim Tarihi: 20.05.2025).

¹¹Heidegger, tekniğe ilişkin soruşturmayı Varlık ile ilişkilendirirken, Aristoteles'in dört neden teorisine başvurur. Bunlar maddi neden, hareket ettirici neden, ereksel neden ve formel nedendir. Detaylı bilgi için bkz. Delice, 2017, ss. 311-314.

¹²Antik Grekçe'de ποιησις (*poiesis*), yapma, yaratma, yaratı ve imalat anlamlarına da gelmektedir. Bkz. Çelgin, 2018, s. 633.

olarak ortaya çıkarma olmadığını, *physis*'in de bir *poiesis* olduğunu belirtmektedir. Ancak *physis* kendi içerisinde gerçekleşirken, *tekhne* veya sanat, bir zanaatkar veya sanatçı vasıtasıyla açığa çıkartılır” (Umut, 2014, s. 286). Öyleyse *tekhne*, geniş bir zihinsel yaratının, el becerisiyle harmanlandığı, şiirsel bir anlam dizgesi olarak bir açığa çıkma formudur. Kavramın episteme¹³ ile olan ilişkisi ise ikinci sıradadır (Heidegger, 1998a, s. 53). Heidegger düşüncesinde bilmenin tarzı, gizini-açma ve açılmayla karşılık bulmaktadır. Esasında, gizini-açarak öne çıkmayla ilişkilendirilen *tekhne*, edimsel yaratımların basit bir tezahürü değildir, özünde düşünsel bir eylemi barındıran öne çıkma halidir. Ancak, Heidegger (1998a, s. 54), “tekniğin öz alanına uygun düşen gizini-açma halinin, Grek düşüncesi için geçerli olabildiğini ancak modern makine gücüne dayalı tekniğe uygun düşmeyeceğini” de belirtmektedir.

Modern özne, kendi amaçlarını meşrulaştırmak için farklı düzeylerde tasarımlar inşa etmektedir; böylece, modern teknik, üzerinde tahakküm kurulabilen bir amaçlar dünyasına dönüşmektedir. Ontolojik özden mahrum kalan insanı, bir ‘özne’ye¹⁴ dönüştüren modern dünya, anatomik yapısında birbirine bağlı birçok değişken taşımaktadır. Aynı zamanda bu dünya, Antik *tekhne* kavramıyla çelişen modern tekniği inşa ederek doğayı bir nesne durumuna indirgemektedir. Modern teknik, “Yeniçağın sağın (*eksakt*) doğa bilimine dayanan” (Heidegger, 1998a, s. 54) kompleks bir ilişki doğurmuştur. Çünkü modern teknikteki gizini açma, saldırı (*stellen*) karakterine sahip olan bir meydan okuma (Heidegger, 1998a, ss. 55-58) sürecidir. Heidegger, saldırı halinde gerçekleşen atılımların nesneleştirme boyutuna eğilmektedir. “El-altında-duran (*bestand*) olarak düzenlenen şeyler, artık nesne (*gegenstand*) olarak karşımızda durmaz... Nesne olarak tanımlanan şeyler, el altında durana dönüşür. Meydan okuyucu saldırıyı ise insan gerçekleştirir” (Heidegger, 1998a, ss. 59-60). *Bestand*, meydan okuyucu ifşa tarafından işlenen her şeyin mevcut olma tarzıdır. El altındaki stok anlamında hazır bulunan şey, artık nesne olma karakterini kaybetmiştir (Umut, 2014, s. 290). Peki, insan bu süreçte ifşayı yaratan sorumlu bir fail midir? Heidegger, modern tekniğin özünü detaylandırırken, insanın varoluşuna dair tehditleri de göz ardı etmez. “Çerçeveleme (*gestell*), insanı kendi gizini-açanı el-altında-duran olarak düzenlemek için oraya toplayan meydan okuyucu talep olarak insana saldırır” (Heidegger, 1998a, s. 62). Modern tekniğin özü olan çerçeveleme, insana saldıran ve ona meydan okuyan saldırının bir araya toplayıcısı olarak hareket etmektedir. Heidegger’e göre, insan ifşayı gerçekleştiren bir etken olsa bile, bir nesnenin açığa çıkmasındaki tek sorumlu değildir. Kendisi de bu saldırının altında olan bir varlıktır. Çerçevelemenin birinci yönü şeylerin nesneler olarak konumlandırılıp nesne statüsüne indirgenmesidir. İkinci yönü ise insanların etraflarındaki dünyayı nesneleştirmekle meşgulken kendilerinin de bu nesneleştirme sürecinin bir parçası olmasıdır (Gunkel & Taylor, 2014, s. 129). Bu, tekniğin özünü tehdit ederken, insani özü yok eden ve insanı el-altında-durana dönüştüren bir süreçtir. “Gizini-açma ne münhasıran insanın içinde ne de esasen insan *aracılığıyla* olup biter...İnsanı gizini-açma yoluna sokan (taşıyan) şey, ‘bir araya toplayan yollama’yı kader (*geschick*) diye adlandıracağız” (Heidegger, 1998a, s. 67). İnsanın fail kadar mağdur da olabileceği teknik süreçte kader, insanı ifşa olmanın deneyimine yaklaştırmaktadır. Ancak kadersel olana yazgılanma, insanın özünden sapmalara neden olabilmektedir çünkü insan artık özünden uzaklaşmaktadır. Varlığın kapısını aralayamayan ve kendi özüne inemeyen insan kadersel olan uğruna kendisine mesafe koymaktadır. Heidegger, “çerçevelemenin, gizini-açmanın her tarzı gibi kaderin bir takdiri, öne-çıkma, *poiesis*’inde bu anlamda bir kader” (1998a, s. 68) olduğunu belirtmektedir.

¹³Antik Grekçe’de ἐπιστήμη (episteme), bilgi, bir konuyu anlama, idrak etme anlamını da içermektedir. <https://logeion.uchicago.edu/%E1%BC%90%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B7> (Erişim tarihi: 18.05.2025).

¹⁴Modern bilimin doğuşundaki can alıcı gelişme, Descartes’la ortaya çıkan özne, subjectum veya (Grekçe orijinaliyle) hypo-keimenon kavramının anlamsal değişimidir. İnsanın “birincil ve tek gerçek subjectum” haline gelmesi, “olan”da artık bir nesneye, salt merkezdeki insanın perspektifinden bakılan bir şeye dönüşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Megill, 1998, s. 217.

Gizini açmada temellenen çerçeveleme, kader ve tehlikeyi içerdiği gibi, hakikati de sürgün etmektedir. Heidegger'e göre (1998a, ss. 72-73), "çerçeveleme, Hakikatin parıldamasını ve hüküm sürmesini engeller... Çerçevelemenin hüküm sürdüğü yerde, en yüksek anlamda tehlike vardır". İnsanın özünü baskılayan tehlike, ilksel bir tehdit olarak teknikten daha önce gelen bir engellemedir. Heidegger'in ilerleyen yorumları, tekniğin ikiliği doğasını öne çıkarır niteliktedir. "Teknik tehdidi barındırdığı gibi, koruyucu gücü de özünde bulundurur" (Heidegger, 1998a, s. 73) ifadesi, tekniğin "trajik ikili bağı" (Tabachnick, 2006, s. 106) hatırlatmaktadır.

Sonuç olarak "tekniğin özünü idrak etmek, teknik olana sadece bakmakla değil, mevcudiyete-çıkan şeyi kavramakla da ilgilidir. Ancak tekniğin araçsal belirlenimi tekniğin özüne dair bir açıklama sunmaz. Hakikati de araştırmak gerekir" (Heidegger, 1998a, s. 78; Heidegger, 1998b, s. 13). Tekniğin yayılmacı doğasını erken bir dönemde inceleyen "Heidegger'in teknoloji eleştirisi spesifik teknolojik aygıtlarla ilişkili değildir, onlarda da kendisini ifşa eden ontolojik karakteri ile ilgilidir" (Umut, 2014, s. 283). Heidegger'in teknoloji sorgulaması yalnızca araçsallaştırma meselesi olarak değil, varlıkla, hakikatle ve modern olanla ilişkilendirilen geniş kapsamlı bir irdeleme olarak ele alınmalıdır. Tekniğin özündeki temel sorgulama ontolojiye dair bir sorgulama olarak açığa çıkmaktadır. Heidegger (1998b, s. 13), tekniğin ruhunu ele geçirmenin gerekliliğinden bahsetmektedir. Çünkü teknik insanın egemenliğinden sıyrılmaya giriştikçe, onu denetim altına alma gücü doğmaktadır. Modern teknoloji sahasında ise bu egemenliğin kurulması ve hakikatin araştırılması zaruri görünmektedir.

4. Teknolojik Bir Yapılanma Olarak Yeni Medya ve İletişim

Heidegger'in ele aldığı antik çağdaki *tekhne* kavramının içeriği, modern dünyanın teknolojik sisteminden oldukça farklıydı. Teknoloji, organize edilmiş, örgütlenmiş ve sistemli hale getirilmiş bir şekilde tarihsel koşullara uygun olarak farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle modern teknoloji, gizil baskıcı unsurlarıyla ve açığa çıkma tarzıyla bambaşka bir teknolojik evredir. Teknolojinin tarihsel olarak iletişim ve medya teknolojisine evrilen yapısı, onun kültürel ve toplumsal süreçlerdeki etkisini ve yoğunluğunu artırmıştır. Şu an bu görevi en belirgin şekilde icra eden iletişim teknolojileri, yeni dünyada kültürü domine eden ve alışkanları belirleyen büyük bir sistem haline gelmiştir. "Gündelik hayat pratiklerinin teknolojik gelişmesiyle birlikte deneyim ile bilgi arasında oluşan boşluk, teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan yeni ilkelerle doldurulmuştur... Bu ilkeler, gündelik hayatı belirlemekte, kişilerin hareket alanlarının sınırlarını çizmektedir" (Gülenç, 2015, s. 170). Tam da bu noktada merkezinde teknik güdümlü sosyal iletişimin yer aldığı medya teknolojileri, yapısal, biçimsel ve içeriksel değişimlerle gündelik yaşantımıza domine etmeye başlamıştır. Medyanın teknolojik bir faaliyet alanı olarak işleme, bilgisayarların ve dijitalleşmenin getirdiği imkanlarla gerçekleşmektedir. "Ses ve video gibi giderek daha fazla bilgi türü, sayısallaştırılarak 1 ve 0'ların benzer bir indirgenmiş haline dönüştürülmüştür. Bütün yeni medya nesneleri -ister bilgisayarlarda sıfırdan üretilmiş isterse analog medya kaynaklarından dönüştürülmüş olsun- dijital kodlardan oluşan birer sayısal temsillerdir" (Negroponte, 1995, s. 14; Manovich, 2002, s. 49). Geleneksel medya araçlarından farklı olarak yeni medyadaki dijitalleşme, medyanın içerik ve boyut anlamında dönüşümünü zorunlu kılmıştır. Bütün bir kültürün bilgisayar aracılı üretim, dağıtım ve iletişim biçimlerine geçişini medya devrimi olarak nitelendiren Manovich'e göre (2002, s. 43) "bu yeni sistem, verilerin edinilmesi, işlenmesi, depolanması ve dağıtılması dahil tüm iletişim aşamalarını ve metin, durağan görüntüler, hareketli görüntüler, ses ve mekânsal yapılar gibi tüm medya

türlerini etkilemektedir”. Teknolojik bir araç vasıtasıyla iletileri alan, düzenleyen ve aktaran medya, yalnızca teknik araç olarak değil aynı zamanda iletilerin doğasını, insan iletişimini ve toplumsal süreci de etkileyen kompleks bir yapı olarak işlemektedir. “Bilgi süreçlerini mümkün kılan ve kısıtlayan *medium* (medya), bilgi üreten iki varlık arasında ilişki kurar ve düzenler. Medya, bilgi, biliş, iletişim ve iş birliğinin öznel ve nesnel sürecidir. Bireysel düzeyde, öznel ve bilişsel bir yapı sistemi karakterize etmektedir” (Allmer, 2015, s. 16). Gunkel & Taylor’a göre (2014, ss. 163-164), Heidegger’in Varlık ve Zaman’da geliştirdiği ve tanımladığı el altında duran kavramı ve araçsalci teknoloji yaklaşımı, insanca belirlenmiş bir amaca yönelik araçlar olarak anlaşılabilir. Bu açıdan ifade, araç ya da aracı yani *medium* olma niteliğine sahiptir.

Dünyanın panoramik temsilini sunan medya, ele aldığı iletileri, sembolleri veya mesajları yeniden dönüştürerek kitlelere iletmektedir. “Medya, sembollerin üretimi, dağıtımı ve tüketimi için teknolojilerin gelişimi ve yayılmasını incelemektedir ve içinde bulunduğu teknolojinin tarihsel inşasında, bilginin, özellikle bilimsel bilginin araçsal olarak dolayımlanmış fenomenolojik varyasyonlarıdır” (Garnham, 2000, s. 64; Ihde, 2010, s. 139). İletişimsel boyutu etkileyen ve yeni bir düşünce sistemini hazırlayan medya, iletileri sembolik olarak üretirken, onları aynı zamanda araçsallaştırmaktadır. “Tekno-sosyal ilişkiler, yayın ve etkileşim unsurlarını sağlayan televizyon, yazılı basın, radyo, internet ve telefonda, farklı somutlaştırma düzeylerinde gerçekleşmektedir” (Holmes, 2005, s. 12). Dijitalleşme bağlantılı tekno-sosyal ilişkiler hem geleneksel hem de yeni medya kanalları üzerinden sağlanırken, bireylerin gündelik yaşam pratiklerini de dönüştürmektedir. Özellikle teknolojik gelişime bağlı olarak her daim kullanıma hazır bir uygulama alanı olan medya, modern insana sayısız imkân ve deneyim sunma iddiasını taşımaktadır. “Medya ve bilişimle yaygın terimler haline dönüşen her yerde bulunan teknolojiler, yaşamın artık teknolojik ortamlarla iç içe geçtiğini ima etmektedir. Özellikle kablosuz ağlarla bireyleri birbirine bağlayan bu teknolojiler, her yerde bağlantı çağını (*ubiquitous connectivity*) yaratmıştır” (Lecker vd., 2017, s. 10; Manzerolle, 2014, s. 210). Her an her yerde erişilebilir olma durumu dijitalleşmenin getirdiği en büyük yeniliklerden birisidir. Dijitalleşmenin erken bir döneminde Negroponte (1995, s. 84), “dijital olmak, kitle iletişim araçlarının doğasını, insanlara veri (bilgi parçacıkları) aktaran bir süreçten, insanların (ya da bilgisayarlarının) bu verileri çekebildiği bir sürece dönüştürecektir” yorumuyla günümüz yeni medyasında uzun süredir gerçekleşmiş olan durumu özetlemiştir. Dijitalleşme ile her yerde hazır bulunan teknoloji, yalnızca araçsal bir kullanım kolaylığı sağlamaz. Aynı zamanda bu tür teknolojik yapılar, kullanıcıların düşünme ve dünyayı yorumlama biçimlerini de etkilemektedir. “Teknoloji, yalnızca her yerde hazır ve nazır oluşuyla değil, bundan daha da önemlisi, hangi teknolojik araç kullanılırsa kullanılsın, kullanıcılarına tek tipleşmiş bir düşünme tarzını aşılmasıyla egemenlik kurar” (Gunkel & Taylor, 2014, ss. 127-128). Heidegger’in çözümlemesi tam da bu noktada medyayı anlamaya dair bir açılım sağlamaktadır. Öyle ki, Heidegger’in teknolojiye dair derin felsefi yorumu, aracın kendisine eğilmek yerine, aracın nasıl bir insanı açığa çıkardığına odaklanmaktadır.

Yeni medyanın teknik altyapısındaki dijitalleşme özelliği, iletişimsel boyutu etkileyerek medyanın sosyalleştirme karakterini eskiye oranla artırmıştır. Dijital bireyler, her an her yerde hazır bulunan teknolojiler aracılığıyla Facebook/Meta, YouTube, TikTok, Instagram, X (Twitter) gibi sosyal ağlara erişebilmektedir. Böylelikle dijital birey varlığını, katılımcılık, etkileşimsellik, içerik üreticiliği gibi performatif edimler üzerinden bu alanlarda göstermektedir. Allmer (2015, s. 16), sosyal medyanın nesnel sosyal ilişkiler kurarak öznel yorumlamaların ve anlamların belirleyici olduğu canlı sosyal aktörler arasında faaliyet gösterdiğini belirtmektedir. Sosyal aktörler arasındaki iletişimin boyutunu belirleyen faktörlerden birisi daimî performanslar göstermektir. “Tekno-sosyal etkileşimler bağlamında, insan bedenleri, somut hareketler, jestler,

alışkanlıklar ve akış, güncelleme, yakalama, yükleme, bağlantı kurma, kaydetme, paylaşma, çöpe atma, trolleme gibi uygulamalar aracılığıyla dijital teknolojilerin performans göstermesini sağlamaktadır” (Leeker vd., 2017, s. 11). Yeni medya, dijital platform mantığıyla işlediği için kullanıcılar artık gerçek yaşamın öznesi değil, teknik düzlemde sayısal bir varlık olarak görünür kılınmaktadır. Böylelikle yeni medya, insanı veriye dönüştürerek onu sayısal bir görünümle açığa çıkarmaktadır. Yeni medya nesnelerinin programlanabilir olduğunu belirten Manovich’e göre (2002, s. 49), örnekleme (*sampling*) ve nicemleme (*quantization*¹⁵) adımlarından oluşan dijitalleşme, sürekli verilerin sayısal bir temsile dönüştürülmesidir.

İnsanı veriye dönüştürerek rakamsal bir değere indirgeyen yeni medya, dünyayı görünür kılarken insani edimleri de dönüşüme uğratmaktadır. İlgiler, zevkler, paylaşımlar, takipçi ve beğeni sayıları gibi sosyal etkileşime yönelik tüm öğeler, sayısallaştırılarak büyük bir nesneleştirme sürecinin parçası haline gelmiştir. “İnsan performatifliği, amaçlılık, düşünümSELLİK ve anlamlandırma, bedensellik, tekrar ve ihlalle bağlantılıdır. Öte yandan teknolojik olan, semiyotik veya duygusal nitelikleri olmayan deterministik işlemleri ifade etmektedir” (Leeker vd., 2017, s. 11). İnsanların gerçek yaşamdaki performanslarının aksine yeni medya nesneleriyle gerçekleşen performanslar varoluşsal özelliğini yitirmiş bir şekilde açığa çıkmaktadır. Teknolojik olan içerisindeki performatif edimler, algoritmik düzen içerisinde şekillendirildiğinden iletişimin doğasındaki öğeler dönüştürülmekte ve insan, bir veri olarak yeni medya insanına dönüşmektedir.

5. Yeni Medya İnsanı: Veri Olarak İnsanın Varoluşu

Yeni medyanın toplumsal ve bireysel düzeyde yarattığı etki, onun teknik bir altyapı olarak varlık biçimini çoğu zaman gizlemektedir ve uygulamadaki kusurlarını görmezden gelmektedir. Gunkel & Taylor (2014, ss. 1-2), medya ve iletişim çalışmaları alanında, teknolojinin temel tarafsızlığına dair büyük ölçüde sorgusuz sualsiz bir inanç olduğuna işaret etmektedir. Onlara göre, Heidegger’in teknolojiye yönelik felsefi yaklaşımı bu tür bir inancı savunanlara büyük bir meydan okumaktadır. Medya ve iletişim çalışmaları içerisinde teknolojinin ideolojik ve ontolojik yönünün ihmal edildiği bir gerçektir. Bu çalışma, felsefi kayıtsızlığın yarattığı bu boşluğu, Heidegger’in teknik soruşturması ve düşünceye yönelik yorumlamaları üzerinden gidermeyi denemektedir. Bu doğrultuda yeni medya alanının ve yeni medya insanının nasıl ortaya çıktığı üzerinde durulacaktır. Yeni medya¹⁶, insan varoluşunu etkileyen teknik, biçimsel ve içeriksel değişimlerle, Heidegger’in yorumlamasındaki farklı noktalarla kesişen bir düzleme temas etmektedir. “İnsan, bir el altında durana dönüştüğünden kendisini yeryüzünün efendisi konumuna yükseltir. Böylece, insanın karşı karşıya kaldığı her şeyin yalnızca insanın ürünü olduğu ölçüde mevcut olduğuna ilişkin yanıltıcı izlenim yaygınlık kazanır” (Heidegger, 1998a, s. 71). Heidegger’in bu ifadeleri, kişiselleştirilmiş yeni medya platformlarındaki özne anlayışına, düşünme süreçlerine ve teknik iletişime dair bir perspektif sunmaktadır. Burada üretilen teknolojik aygıtın kendisi mesele değildir; çünkü, tarihsel süreç içerisinde aygıtın türü, yapısı ve biçimi değişmektedir. Ancak teknolojinin insanı bir el altında durana dönüştürmesi ve çerçeveyeyleyerek kendisine yabancılaştırması varoluşsal bir meseledir. Gunkel & Taylor’a göre (2014, s. 2), Heidegger’i medya teknolojisi çalışmaları açısından benzersiz biçimde önemli kılan şey, onun görünüşte modası geçmiş teknoloji anlayışının, teknokratik düşünme biçiminin

¹⁵Ele alınan örneklerin her birinin en yakın sayısal değere dönüştürülmesidir. Örneklerin nicelleştirilmesi, dijitalleşmenin en kritik aşamasıdır. Bkz. Manovich, 2002, s. 50.

¹⁶Yeni teknik araçlar, yeni toplumsal etkileşim biçimlerini mümkün kılarak, eski etkileşim biçimlerini değiştirir veya zayıflatır, eylem ve etkileşim için yeni odaklar ve sahalar yaratır. Böylelikle, mevcut toplumsal ilişkileri ve bunların bir parçası olduğu kurumları ve örgütleri yeniden yapılandırmaya yarar. Bkz. Thompson, 2013, s. 261. Bu noktada, ‘yeni’ tanımlaması teknolojik ve biçimsel yeniden üretimin otomatize edilmiş toplumsal bir formudur

genel doğası üzerine düşünmemize yardımcı olmasıdır. Yeni medyanın teknik dönüşümü, bu platformlardaki hakikatin, düşünmenin ve varlığın kökeninde sarsıcı bir deneyim yaratmıştır. Yeni medya insanı, yeni bir varlığa dönüşmüştür; hakikat ve düşünme ise geçici bir düşünme fragmanı olarak askıya alınmıştır. Bu insanın hem kendi varlığıyla hem de teknolojik aygıtlarla olan ilişkisi form değiştirmiştir. Heidegger'in üzerinde durduğu *tekhne*'deki fiziksel temas yani teknikle bağ kurma yönelimi tamamıyla ortadan kalkmıştır. İnsan deneyimi sanal bir aşamaya geçmiş, hakikat simülasyonlar üzerinden üretilmeye başlanmıştır. Tam da bu noktada Heidegger, insanı düşünme tarzıyla sorgulamaya davet etmektedir.

“Dijital çağın çeşitli sanal teknolojilerinin (sanal bellek, makineler, gerçeklikler, dünyalar, nesneler gibi) ortaya çıkışı ve her yerde hazır, “tıklamaya dayalı etkileşim” mantığıyla işleyen kullanıcı deneyimi, Heidegger'in endüstriyel işçinin, 'odundaki gizli formlar gibi şeylerin potansiyeliyle ilişki kurabilme (ya da kuramama)' sorusuna yönelttiği retorik soruyu daha da karmaşık hâle getirmektedir” (Gunkel & Taylor, 2014, ss. 130-131).

Heidegger'in, “düşünmenin özünün saf haliyle tecrübesini edinmek, onu gerçekleştirmeyi öğrenmek istiyorsak, düşünmenin teknik yorumlanmasından kendimizi kurtarmamız gerekmektedir” (2013a, s. 6) yorumu, felsefi düşünmenin teknik düşünme tuzağına düşmemesini salık vermektedir. Bu noktada yeni medyanın ne olduğu sorusu kadar ortaya çıkan bu yeni varlık türünün ne olduğuna da yoğunlaşmak gerekmektedir. Yeni medya çağındaki yeni varlık türü, ontolojik olarak sayısallaştırılmıştır; bu yeni tür, teknik düşünce sistemine hapsediğinden zihinsel özgürleşmenin imkânları sınırlandırılmıştır. Bu durum, “salt açıklamayı hedef alan, sınırları ve kuralları belirlenmiş düşünme tarzının 20. yüzyılda insanı, insan olma idealinden uzaklaştırdığını düşünen Heidegger'i” (akt. Çüçen, 2006, s. 17) haklı çıkarmaktadır. İnsan yaşantısını tamamıyla sarıp sarmalayan yeni medya, yeni bir kuşatılmışlık yaratarak sahici düşünmeyi (*echtes Denken*) insandan uzaklaştırmakta ve teknik tekrarlarla, alışkanlıklar ve düşünce yapısında robotikleşmeye neden olmaktadır. Dahası kapitalist ideoloji tezlerine dayandırılarak gerçekliği tahrif eden tekno-sosyal dünya hem bireyi hem de toplumu zorlayıcı bir dönüşümle yüzleştirerek adeta ona saldırmaktadır. Horkheimer'in (2013, s. 67) “özerkliği kalmayan aklın araçsallaşması ve bu aklın, doğa ve insan üzerinde egemenlik kurma gücünü yaratması” yorumu, düşünme ve akıl tartışmasında önemli bir başvuru olarak görülebilir. Çünkü akıl araçsallaştıkça düşünmenin saf halinden sapmalar meydana gelmektedir. Heidegger (2013b, s. 3), “belki de insan şimdiye kadar, yüzyıllardan beri fazlasıyla eylemde bulundu ve çok az düşündü” yorumunu yapmıştır. Heidegger'in bu ifadeleri, dijital medya ortamının hız ve tüketime dayalı ritmine ışık tutmak için önemli bir değerlendirmedir.

İnsanın sadece itaat etmekle değil, dinleyen ve işiten biri olduğunda özgür olacağını belirten Heidegger (1998a, s. 68), insani düşünüşü parçalayan ve iletişim alanını çürüten teknik düşünceye karşı gelmektedir. Bu teknik düşünce, *medium* vasıtasıyla insanlar arasındaki iletişimi çerçevelemektedir. Yeni medyadaki herhangi bir haberin, bilginin, fikrin kısa sürede okunarak ve üzerine düşünülmeden hızlıca geçilmesi veya kamuoyunu ilgilendiren konularda benzerlik taşıyan, tek tipleşmiş yorumların ortaya çıkması, teknik düşünmenin en belirgin örnekleri arasında sayılabilir. Yani teknolojik üstünlüğün en ileri noktaya taşındığı yeni medya platformları, düşünmenin özünü teknikleştirip standardize ederek modern dünyanın belirleyici fenomenlerinden birisi haline gelmiştir. Bu teknik düşünce, her an her yerde bulunan teknolojik aygıtların tahakkümü vesilesiyle gerçekleşmektedir. Bu sürecin hem faili hem de kurbanı olan

insan, bir nesneye indirgenmiştir. Ve artık “insan bugün hiçbir yerde kendisiyle, yani kendi özüyle karşılaşamaz” (Heidegger, 1998a, s. 71). Araçsallaşmış aklın yankılandığı bu alanlarda insanın kendisiyle karşılaşma imkânı bulamaması, varlığına yabancılaşmasına neden olmuştur.

Yeni medyadaki varlık, teknoloji görünümünde bir veri olarak sayıya indirgendiği için, varlığın en yetkin özelliği olan düşünme sistemi teknik hale gelmiştir. Adorno & Horkheimer (2010, s. 293-294), ilerlemenin insanları kolektif içinde tecrit ettiğine ve iletişimin insanları birbirinden ayırarak birbirlerine benzemelerine neden olduğuna değinmektedir. Yeni medya platformları da benzer şekilde insanları ağlar üzerinden sosyalleştirme iddiasıyla hareket etmektedir. Halbuki bu yeni sosyalleşme mantığı, Varlık’ın unutulmasına, anlamın ve hakikatin parçalanışına, kültür ve iletişimin teknolojik olarak yeniden üretimine dayalı bir işleyişe sahiptir. Teknik ve bilimsel ilerlemeyi, ideoloji üzerinden ele alan Habermas (2016) modern medya durumunun temel patolojisine değinmektedir. İletişime içkin olan anlamın yerinden edilmesi olan iletişim yoluyla tecrit, yeni medyada, tekno-sosyolojik tecrit düzeyinde gerçekleşmektedir. Tekniğe indirgenmiş iletişim, teknikle örülü bir düşünme sistemini yaratmaktadır. “Günümüzde genellikle, bir şeyi ilginç bulmakla, o şeye özel kıymet verildiği zannediliyor. Hakikatte ise, işte bu yargı dolayısıyla, ilginç olan daha başlangıçta kayıtsızlığa ve hemen sonra yeknesaklığa itilmiş oluyor” (Heidegger, 2013b, s. 3). Sembolik nesnelerin geçici birer temsile indirgendiği yeni medyada monotonlaşmayla sonuçlanan tek tipleşmiş bir iletişim türü ortaya çıkmıştır. Bu durum, hız ve rekabete dayalı yeni medya sisteminin performatif edimlerin çoğulluğunu teşvik etmesiyle ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla yeni medyadaki hem varlık olarak insan hem de içerik olarak hakikat, sembolik bir çerçeve içerisine hapsedilmiştir. Söz gelimi, Twitter gündeminde dile yerleşen *trend topic*’ler, doğanın enerjisine meydan okuyan bir saldırıya benzer şekilde, pratikleştirilmiş ve dijitalleştirilmiş bir düşünce sisteminin rezerv edilmesi olarak okunabilir. Benzer şekilde, en az masrafla en yüksek ürüne ulaşmaya yönelik (Heidegger, 1998a, ss. 56-57) eğilim, yeni medyadaki aktif kullanıcı üretimlerinin ve paylaşımlarının özeti niteliğindedir. Zuboff (2019, s. 17), insanların artık gözetim kapitalizminin önemli üretim fazlasının kaynakları haline geldiğine değinmektedir. Ona göre, “bizler teknolojik olarak gelişen ve kaçınılmaz hale gelen bir hammadde çıkarma operasyonunun nesnelerine dönüşmüş durumdayız. Gözetim kapitalizminin gerçek müşterileri, gelecekteki davranışlar karşılığında pazarda işlem yapan girişimcileridir”.

Heidegger’in düşüncesi, modern teknoloji çağında insanların hammadde olarak değerlendirilebilmesi yorumunu destekleyen önemli saptamalar içermektedir. Heidegger’in gündelik yaşamı her şeyi kuşatan göndermeler bütünlüğü içinde bir rol yapma sahası olarak betimlemesi, hammadde yorumunun erken bir tanımlaması olarak değerlendirilebilir. *Dasein*¹⁷(insan-varlık), dünyasal etkinliğin uğruna var olan olarak tanımlanmıştır (Zimmerman, 1990, ss. 151-152). *Dasein*’ın modern üretim tarzına ve tekniğe nasıl boyun eğdiği önemli bir soruydu. Çünkü insanın artık kendisini var eden bir varlık olmaktan çıkarılıp modern üretim, verimlilik ve performans üzerinden düzenlenmesi, onun hammadde olarak el altında bulunmasının hazırlığı idi. Bu noktada Heidegger’in (1998a, s. 47) maden bölgesinden çıkarılmış kömür örneği, yeni medya insanının işlenmek üzere hazırda bulunan bir hammadde olmasına karşılık gelmektedir. Bu ham madde, özünden ve düşünme sisteminden koparılmış

¹⁷Heidegger felsefesinde *Dasein* oldukça önemli bir kavram olup, kavramın Türkçe’ye net bir çevirisi bulunmamaktadır. *Dasein* öteki var olanlar arasında yer alan bir var olan değildir sadece. *Dasein* kendi varlığını icra ederken, bizzatıhi kendi varlığını mesele edinmektedir. Bkz. Heidegger, 2011, s. 12. *Dasein* kavramı üzerindeki terminolojik güçlük için bkz. Gunkel & Taylor, 2014, s. 3-4.

sayısal bir varlık olan insanı talep etmektedir. Daha yüksek verim için daha çok şeye basınç uygulayan, depolayan ve düzene sokan modern tekniğin ileri versiyonu, modern medyada büyük veri (*big data*) konusuyla adeta yer değiştirmiştir. Yeni medyanın sayısallaştırılmış karakteri, düşüncenin kendisini bile sıkıştırılmış ve depolanabilir fragmanlara dönüştürerek hem bireyi hem de toplumu kodlara indirgenmiş dijital varlıklar haline getirmektedir. Heidegger'in "teknikğin özünün teknik bir faaliyet olmadığı yorumu" (1998a, s. 44) sosyalleştirme iddiası taşıyan yeni medya alanlarının misyonunu sorgulamaktadır.

Yaşadığı yüzyılın teknolojiyle kirlenen yaşam dünyasını sorgulayan Heidegger, teknolojinin yarattığı tahribatı duysal, düşünsel ve edimsel boyutlarıyla analiz etmiştir. Felsefi düşünüşteki kök sorunlar, bugün yeni medyada sorunlar yumağı haline gelmiştir. Bu nedenle Heidegger'in sınırlı medya deneyimiyle bile teknolojinin gelecek görünümüne ışık tutacak cinsten yorumlar yapması oldukça önemlidir. *The Thing* eserinde Heidegger, "zaman ve mekândaki tüm mesafeler küçülüyor. İnsan daha önce haftalarca ve aylarca seyahat ettiği yerlere artık bir gecede, uçakla ulaşıyor. O [insan] önceleri yıllar sonra öğrendiği olayları şimdi radyo aracılığıyla anlık olarak alıyor" (2001b, s. 163) yorumunu yapmıştır. Heidegger, iletişim teknolojilerinin teknik altyapının gücüyle mekânın işlevselliğini ortadan kaldırdığına odaklanırken bu teknolojilerin duyuları ve deneyimleri sınırlandırdığına da değinmektedir. Gerçekten de yeni medya, zaman ve mekânın birlikteliğini yeniden tanımlayan, etkileşimselliği sınırsız olarak üreten, iletileri hızlı şekilde yayan, an'ın içinde olma imkânı ve deneyimini eş zamanlı olarak sunan bir alandır. Heidegger (2001b, s. 163), her türlü uzaklaşma olasılığının ortadan kaldırılmasının zirvesine yakında tüm iletişim mekanizmasını kaplayacak ve egemen olacak olan televizyonla ulaşılacağını düşünmekteydi. Bir zamanların en ileri ve popüler kitle iletişim aracı olan televizyonun özellikleri bugün, diğer bütün kitle iletişim araçlarının özelliğini kendisine aktaran yeni medyada birleşmiştir.

Heidegger'in modern teknoloji alanındaki çerçevelemenin insanın düşünme edimini zayıflatığına yönelik yorumu, felsefe dünyasındaki sorgulamaların en önemlilerinden birisidir. Mevcudiyete çıkan yeni teknolojik durum, çerçevelemenin bir yansımasıdır. "Çerçeveleme, düzenlemenin çıldırmasıyla ilgili bir meydan okuma olduğu gibi, insanın hakikatin mevcudiyete çıkmasının güvencede tutulmasını da sağlayan bahşedici bir durumdur" (Heidegger, 1998a, s. 78). Çerçevelemeye içkin olan saldırı niteliği hem şeylerin hem de insanların nesneleşmesi anlamında yeni medyada mevcuttur. Heidegger, teknik olana bakmak yerine, teknik içerisinde mevcut olana kavrayıcı bir bakış atılmasını önermektedir. "Çerçeveleme ve el altında duran kavramları yalnızca varlıkların teknolojik sömürüye imkân verecek biçimde nasıl düzenlendiğini değil, aynı zamanda bu hesaplanabilir düzenin hem dayandığı hem de ürettiği zihniyeti de aydınlatmamıza yardımcı olur" (Gunkel & Taylor, 2014, s. 129). Yeni medyanın girift dokusu, onun niceliksel özellikler kadar, mevcudiyete çıkan iletişimsel, dilsel ve düşünsel özelliklerini sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Çerçeveleme, sosyal medya sayfalarındaki akışları düzenleyen algoritmik hesaplamalarla yeniden vücut bulmaktadır. Algoritmalar, dijital diktatörlükte çerçevelemenin somutlaşmasına ve dijital insanın enformasyonel bir veri olarak açığa çıkmasına neden olan düzenleyici bir pratiktir. Tekniğin bu tür bir çerçevelemesi, izlenme, görüntüleme ve performans gösterme odaklı yeni algoritmik iktidarın çerçeveleme koşulunu oluşturmaktadır. Heidegger modern insanın, Varlığın anlamını unuttuğunu düşünmektedir. Yeni medya insanı da görünümünden nesneleşmiş bir düzenleme ve denetim sürecinde olduğundan varlığından uzaklaşmaktadır. Yeni medya insanı, varlığını ve hakikati unutan dijital

bir bireye dönüşmüş; böylece, işlenmeye hazır bir veri olarak el-altında-durana indirgenmiştir. El-altında-duran, kullanıma hazır bir stok olarak insanı mevcudiyete çağırmaya hazırlayan bir kavram olarak düşünülebilir. İnsan, el-altında-duran bir ham maddeye dönüştükçe ontolojik yapısından da uzaklaşmıştır. Varlığının temel nosyonu, veri olarak kullanıma sunulmasında gizlidir. Teknolojik kapitalizm, veri odaklı yapılanmasıyla katılımı aktif olan, düşünme ve sorgulamadan uzaklaşan bir işleyişle modern bir saldırı biçimini almıştır. Bu saldırı hali, yeni medya insanının sürekli olarak kaydırması, tıklaması, beğenmesi, paylaşması gibi performatif edimlerle kendisini yeniden üretmektedir.

Sonuç olarak, Heidegger'in erken dönem düşünceleri, günümüz modern medya durumunda kronikleşen problemler yumağının felsefi patikalarını kurması açısından güncelliğini halen korumaktadır. "Soyut düşüncenin kapılarının medya dostu kısa açıklamalar, 140 karakterlik tweetler ve genel olarak düşüncesiz, kutlamacı bir teknoloji onayı atmosferiyle kuşatıldığı bir çağda, Heidegger inatçı ontolojik yaklaşımıyla bizlere yol gösteriyor" (Gunkel & Taylor, 2014, s. 161). *Tekhne*'den teknolojiye geçişin trajik kopuşu, bugün yeni medya alanındaki tehlikelerle beraber imkanları da aynı anda içeren ikili bir anlam evreniyle karşımızda durmaktadır. Bu noktada belki de yapılacak en önemli şey, insani varoluşun özüne dönmek ve hakikati aramaktır. Bu açıdan, Heidegger'in tekniğe ve düşünmeye dair eserleri, felsefe dünyasındaki tartışmalara katkı sağlarken teknoloji ve medya sahasını idrak etme, sorgulama ve değerlendirme açısından da bir rehber niteliğindedir.

6. Sonuç

Modern dünyanın her bir detayında izi bulunan teknoloji, bir dizi araç veya aletin sistemli ve organize şekilde toplumlara sunulmasını ifade etmektedir. Tekno-sosyal gücün depolanmış bir varyasyonu olan teknoloji, yaşadığımız çağda çoğu zaman müphem yönlerin gizlenmesine neden olan bir yüceltilme ve coşkuyla karşılanmaktadır. Heidegger, tekniğe dair soruşturmasında derin bir varoluşçu analiz yaparak bu belirsiz dokuyu ifşa eder ve esasında karamsar bir teknoloji eleştirisi ortaya koymaz. Heidegger, teknolojinin özünü incelerken onun riskleri ve imkânlarına da yoğunlaşmıştır. Asıl vurgulamak istediği şey, teknik ve teknolojik aygıtın kendisi değil, bu aygıtların ve teknolojik sürecin insanın düşünüşünde/varoluşunda yarattığı dönüşümdür. Araçsallığın doğasını sorgulamaya olan istekliliğiyle Heidegger, medya teknolojisinin araçsallığının nasıl betimleneceğine yönelik bazı içgörüler sağlamaktadır. Heidegger'in ontolojik bir ilişkisellik üzerinden kurduğu analiz yöntemi, bugün teknolojinin en yüksek temsili olan yeni medya teknolojilerinde birçok açıdan kullanılabilecek bir yöntem sunmaktadır. Teknolojik karakteristiği farklılaşsa bile artık bir *poiesis* niteliği olmayan modern teknoloji bir ifşa olma tarzına sahiptir. Antik Yunan'daki *tekhne*'nin üretici ve sanatsal faaliyet alanı, modern medya teknolojilerinde tüketime indirgenmektedir. Özellikle yaratıcılığın ortadan kaldırılması, kullanıcı içeriklerinin otomatik hale gelmesiyle sağlanmaktadır. Dijital bir veri olan kullanıcı, otomatikleşen düşüncesiyle hazır kalıp içerikler üretmekte veya bu tür içerikler tüketmektedir. Bu durum, düşünme tarzının ve aklın araçsallaştığı bu çağda insanı, kendi varlığından, *Dasein*'dan uzaklaştırmaya doğru itmektedir. Medya çağındaki insani unutulmuşluk, Varlığın unutulmasıdır. Heidegger'in belirttiği gibi varlığın çobanı olma imkânı, modern teknolojinin doğayı zapt edici ve tahakküm kurucu yönünü kırmaktan ve Varlığın teknoloji altındaki unutulmuşluğuna çare aramaktan geçmektedir. Yeni medyanın teknolojik arka planında, avantajlarla beraber risklerin de yer aldığı çelişkiler evreni bulunmaktadır. Sosyal amaçlı kullanımda iletişime dayalı bir pratiklik sağlamakla beraber yeni medya, felsefi anlamda birçok düşünsel kusur içermektedir. Yeni medya, mekanik alışkanlıklara, iletişimsel kopukluğa, teknolojik düşünüşe, dilsel

çürümeye, tektipleştirici eğilimlere ve Varlığın özünden kopmaya neden olan teknik bir iletişim yaratmıştır. Tekno-sosyal iletişim düzeninde, neredeyse el değmemiş ve dokunulmamış hiçbir alan kalmamıştır. Bu anlamda teknolojinin doğaya meydan okuyan buyurgan tarzı, medya teknolojilerindeki genel çerçevelerde mevcut görünmektedir. Heidegger sonrası dünyanın teknoloji sorgulamasını yapan bu çalışma, yeni medya teknolojilerini ve insanını analiz etmeye çalışmıştır. Bu analizi gerçekleştirirken yine Heidegger'in felsefi yorumları eşliğinde teknolojik duruma dair saptamalarda bulunulmuştur. Heidegger'in tekniğin ontolojik yapısını incelerken düşünceyi sonlandırmayan *tekhne* yorumu, yeni medya teknolojileri için bir sondaj yöntemi olarak düşünülebilir. Sonuç olarak, yeni medya insanı olarak dijital öznelere uğrak mekânı olan yeni medya ortamlarında, Heidegger'in doğamızı bozmadan teknolojiden ayıramayacağımız görüşü eşliğinde özgürleşme imkânı aramak zorundayız. Bu açıdan, yeni medya analizinde derinlikli bir kavrayış sağlayan Heidegger'in tekniğe yönelik sorgulaması, tekniğin özünün dışına çıkmadan teknoloji patikasında bizlere yol gösterici olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Adorno, W. T. & Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği* (N. Ülker & E.Ö. Karadoğan, Çev.). Kabalıcı Yayınevi.
- Allmer, T. (2015). *Critical Theory and Social Media*. Routledge.
- Arendt, H. (1994). İnsanlık Durumu (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bernstein, R. J. (1991). *The New Constellation*. Polity Press.
- Bijker, W. E. (1995). *Sociohistorical Technology Studies*. S. Jasanoff, G. E. Markle, J. C. Petersen & T. Pinch (Ed.) *Handbook of Science and Technology* (s. 229-256) içinde. Sage.
- Blok, V. (2017). *Ernst Jünger's Philosophy of Technology: Heidegger and The Poetics of The Anthropocene*. Routledge.
- Bourdieu, P. (2013). *Bilimin Toplumsal Kullanımları* (L. Ünsaldı, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Çelgin, G. (2018). *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*. Alfa Basım Yayım.
- Çüçen, A. (2006). Heidegger ve felsefe. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 7-24. <https://dergipark.org.tr/en/pub/flsf/article/978637>
- Delice, D. (2017). *Heidegger'in Tekniğin Kökenine İlişkin Soruşturması*. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (23): 3, 307-328. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf/issue/48630/617997>
- Fisher, E. (2010). *Media and New Capitalism In The Digital Age*. Palgrave Macmillan.
- Garnham, N. (2000). *Emancipation, the Media, and Modernity*, Oxford University Press.
- Gulbenkian Komisyonu (2016). *Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor* (Ş. Tekeli, Çev.). Metis Yayınları.
- Gunkel, D. J. & Taylor, P. A. (2014). *Heidegger and The Media*. Polity Press.
- Gülenç, K. (2015). *Frankfurt Okulu, Eleştiri, Toplum ve Bilim*, Ayrıntı Yayınları.
- Habermas, J. (2016). *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim* (M. Tüzel, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

- Heidegger, M. (1998a). *Tekniğe İlişkin Soruşturma* (D. Özlem, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Heidegger, M. (1998b). *Teknik ve Dönüş* (N. Aça, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Heidegger, M. (2001a). *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı* (L. Özşar, Çev.). Asa Kitabevi.
- Heidegger, M. (2001b). *Poetry, Language, Thought* (A. Hofstadter, Trans. and Introduction). Harper Perennial.
- Heidegger, M. (2013a). *Hümanizm Üzerine* (Y. Örnek, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Heidegger, M. (2013b). *Düşünmek Ne Demektir? 1951/52 Kış Dönemi Ders Notları* (R. Şentürk, Çev.). Paradigma Yayıncılık.
- Holmes, D. (2005). *Communication Theory, Media, Technology, Society*. Sage.
- Horkheimer, M. (2013). *Akl Tutulması* (O. Koçak, Çev.). Metis Yayınları.
- Ihde, D. (2010). *Heidegger's Technologies, Postphenomenological Perspectives*. Fordham University Press.
- Lecker, M., Schipper, I., & Beyes, T. (2017). *Performing the Digital: Performance Studies and Performances in Digital Cultures*. Transcript Verlag.
- Manzerolle, V. (2014). *Technologies of Immediacy /Economies of Attention: Notes on the Commercial Development of Mobile Media and Wireless Connectivity*. L. Mcguigan & V. Manzerolle (Ed.). *The Audience Commodity in a Digital Age* (207-226) içinde. Peter Lang.
- Manovich, L. (2002). *The Language of New Media*. MIT Press.
- Megill, A. (1998). *Aşırılığın Peygamberleri, Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. (T. Birkan, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Menninger, D. (1981). Politics or Technique? A Defense of Jacques Ellul. *Polity*. 14(1), 110-127. <https://doi.org/10.2307/3234498>
- Mitcham, C. (1995). Notes Toward a Philosophy of Meta-Technology. *Techne: Research in Philosophy and Technology I* (1-2), 13-17. 10.5840/techne199511/25.
- Negroponte, N. (1995). *Being Digital*. Hodder & Stoughton.
- Ökten, K. H. (2002). *Heidegger ve Üniversite*. Everest Yayınları.
- Özlem, D. (1998). Giriş: Heidegger ve Teknik. (D. Özlem, Çev.). *Tekniğe İlişkin Soruşturma* (s. 9-41) içinde. Paradigma Yayınları.
- Sheehan, T. (2002). Heidegger ve Naziler. (Der. A. Demirhan). *Heidegger ve Nazizm* (s.10-38) içinde. Vadi Yayınları.
- Scharff, R. C. & Dusek, V. (2014). *Philosophy of Technology the Technological Condition: An Anthology*. Wiley.
- Tabachnick, D. E. (2006). The Tragic Double Bind of Heidegger's Techne. *Phaenex*, (2), 94-112. DOI: <https://doi.org/10.22329/p.v1i2.226>
- Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür*. Dipnot Yayınları.
- Umut, T. N. (2014). Bir İfşa Tarzı Olarak Heidegger'de Modern Teknoloji. *Felsefe Dünyası*, (60), 281-303. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi/issue/58329/856260>
- Winner, L. (1978). *Autonomous Technology*. MIT Press.

- Wolin, R. (2012). *Heidegger'in Çocukları: Hannah Arendt, Karl Löwith, Hans Jonas ve Herbert Marcuse*. (H. Arslan, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Zerzan, J. (2013). *Makinelerin Alacakaranlığı*. (R. G. Ögdül, Çev.). Kaos Yayınları.
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future New Frontier of Power*. Public Affairs.
- Zimmerman, M. E. (1990). *Heidegger's Confrontation with Modernity: Technology, Politics, and Art*. Indiana University Press.